

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.8.45>

PERSPEKTYWY KARNO-PRAWNEJ OCHRONY ZASOBÓW ZIEMI UKRAINY W WARUNKACH ROSYJSKIEJ AGRESJI WOJSKOWEJ

Andrii Shulha

doktor nauk prawnych, profesor,

profesor Katedry Prawa Karnego i Kryminologii

Charkowskiego Narodowego Uniwersytetu Spraw Wewnętrznych (Charków, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0003-3745-4869

ashulga1705@gmail.com

Adnotacja. W artykule omówiono aktualne problemy prawne ochrony zasobów ziemi, biorąc pod uwagę ich obecny stan i istniejące realia. Należy zauważyć, że zasoby ziemi, będące przedmiotem stosunków prawnych, pełnią następujące funkcje: a) polityczne; b) gospodarcze; c) społeczne. Podstawą metodologiczną są tradycyjne przepisy teorii poznania jako ogólnego naukowego podstawowego środka poznania rzeczywistości. Metody są wybierane z uwzględnieniem celu i zadań artykułu. Główną z zastosowanych jest metoda dialektyczna, dzięki której najpełniej wyjaśniono istotę pojęć charakteryzujących procesy powstawania, transformacji i nowoczesnego zapewnienia mechanizmu kryminalnej ochrony prawnej zasobów ziemi przed społecznie niebezpiecznymi ingerencjami. Analizowany jest obecny stan obecnego prawa karnego w zakresie ochrony zasobów ziemi Ukrainy w warunkach nieuzasadnionej agresji wojskowej ze strony Rosji i wskazywany jest na jego niedociągnięcia. Stwierdzono, że konieczne jest wprowadzenie skutecznego mechanizmu karno-prawnej ochrony zasobów ziemi Ukrainy, w tym poprzez zwiększenie odpowiedzialności prawnej osób winnych popełnienia przestępstw na ziemi w warunkach rosyjskiej agresji wojskowej.

Słowa kluczowe: zasoby ziemi, odpowiedzialność karna, wykroczenie karne, żyzna warstwa gleby, zniszczenie, zanieczyszczenie, zatkanie, agresja wojskowa, rosja.

PROSPECTS OF CRIMINAL LAW PROTECTION OF LAND RESOURCES OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF RUSSIAN MILITARY AGGRESSION

Andrii Shulha

Doctor of Law, Professor,

Professor of the Department of Criminal Law and Criminology

Kharkiv National University of Internal Affairs (Kharkiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0003-3745-4869

ashulga1705@gmail.com

Abstract. The article considers the current legal problems of land resources protection, taking into account their current state and existing realities. It is noted that land resources, acting as an object of legal relations, perform the following functions: a) political; b) economic; c) social. The methodological basis is the traditional provisions of the theory of knowledge as a general scientific fundamental means of knowing reality. Research methods were chosen taking into account the goal and tasks of the article. The main one used is the dialectical method, thanks to which the essence of the concepts characterizing the processes of formation, transformation and modern provision of the mechanism of criminal legal protection of land resources from socially dangerous encroachments was most fully clarified. The present state of the current criminal legislation in the field of protection of land resources of Ukraine in the conditions of unjustified military aggression by Russia is analyzed and its shortcomings are pointed out. A conclusion is made about the need to introduce an effective mechanism of criminal legal protection of Ukraine's land resources, including by strengthening the legal responsibility of persons guilty of committing land offenses in the conditions of Russian military aggression.

Key words: land resources, criminal responsibility, criminal offense, fertile soil layer, destruction, pollution, littering, military aggression, Russia.

ПЕРСПЕКТИВИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Андрій Шулга

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінального права та кримінології

Харківського національного університету внутрішніх справ (Харків, Україна)

ORCID ID: 0000-0003-3745-4869

ashulga1705@gmail.com

Анотація. У статті розглядаються актуальні правові проблеми охорони земельних ресурсів з урахуванням їх сучасного стану та існуючих реалій. Зазначається, що земельні ресурси виступаючи об'єктом правових відносин виконують наступні функції: а) політичну; б) економічну; в) соціальну. Методологічне підґрунтя становлять тра-

диційні положення теорії пізнання як загальнонаукового фундаментального засобу пізнання дійсності. Методи обрано з урахуванням поставленої мети й завдання статті. Основним серед використаних є діалектичний метод, завдяки якому найбільш повно було з'ясовано сутність понять, що характеризують процеси становлення, трансформації й сучасного забезпечення механізму кримінально-правової охорони земельних ресурсів від суспільно небезпечних посягань. Аналізується сучасний стан поточного кримінального законодавства у сфері охорони земельних ресурсів України в умовах необґрунтованої військової агресії з боку росії та вказується на його недоліки. Робиться висновок про необхідність запровадження ефективного механізму кримінально-правової охорони земельних ресурсів України, у тому числі й шляхом посилення юридичної відповідальності осіб, винних у вчиненні земельних правопорушень в умовах російської військової агресії.

Ключові слова: земельні ресурси, кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, родючий шар ґрунту, знищення, забруднення, засмічення, військова агресія, росія.

Вступ. Сучасна Україна та і весь цивілізований світ у XXI столітті стикнувся з кричущим порушенням норм міжнародного права, Статуту Організації Об'єднаних Націй, а також норм національного законодавства з боку країни-терориста – росії. Це територіальне утворення з певним народонаселенням безпідставно, невмотивовано, з особливою жорстокістю здійснило напад на суверенну незалежну державу – Україну, яка є загально визнаним учасником міжнародних відносин у визнаних світовим співтовариством кордонах. Зараз вже не приховуються цілі цього злочину – це знищення державності України, її суверенітету та незалежності, знищення Української національної ідентичності та свідомості, здійснення геноциду Українського народу. Треба зазначити, що агресія з боку сусідньої росії розпочалася не 24 лютого 2022 року, а ще у 2014 році, з моменту окупації Автономної Республіки Крим та окремих районів Донецької та Луганської областей. У зв'язку з цими трагічними подіями дуже багато громадян України, іноземців й апатридів вимушені були змінити свій звичний уклад життя, втратили роботу, місце навчання, майно, близьких, друзів та знайомих, своє здоров'я та життя.

Вже з того часу в юридичному національному просторі виникла потреба у зміні та перебудови цілих галузей, інститутів та норм вітчизняного законодавства. Не стало виключенням й вітчизняне земельне і кримінальне законодавство. Зокрема, більше 60 змін було внесено до Земельного кодексу і більше 130 змін та доповнень було внесено до чинного Кримінального кодексу України (Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III, Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III). Звісно, ці зміни та доповнення не були напряму пов'язані із питаннями кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні посягання на земельні ресурси України. Можливо проблеми забезпечення охорони земельних ресурсів не на часі, але вони нікуди не діваються і їх треба вирішувати.

Метою статті є аналіз сучасного кримінального законодавства у сфері забезпечення охорони земельних ресурсів України в умовах воєнної російської агресії та вироблення рекомендації щодо притягнення до кримінальної відповідальності осіб винних у порушенні якісного стану вітчизняних земельних ресурсів.

Основна частина. На всіх етапах свого існування людство тісно пов'язане з оточуючим світом, важливим складником якого виступають земельні ресурси, що забезпечують задоволення матеріальних, духовних, естетичних, пізнавальних, оздоровчо-лікувальних, рекреаційних, історико-культурних та інших потреб індивіда. І це не залежить від територіально-політичного устрою держави, національних груп, що проживають на цій території тощо. Проблеми, пов'язані зі створенням механізму належної охорони цього природного дару, накопичувалися протягом багатьох десятиліть. Вони були зумовлені розвитком науково-технічного прогресу, загальним зростанням чисельності населення планети, його нігілістичним ставленням до земельних ресурсів. У зв'язку з формуванням високоіндустріального суспільства різко посилювалося навантаження на окремі об'єкти навколишнього природного середовища й на довкілля в цілому, що негативно впливає на сучасність і загрожує майбутньому кожної людини. Особливої гостроти й широкого масштабу проблема охорони земельних ресурсів набула в середині ХХ ст., коли суттєво зросла інтенсивність використання останніх, почали більш часто виявлятися негативні екологічні наслідки техногенного характеру: забруднення, засмічення, псування земель, опустелювання й засолення земель сільськогосподарського призначення, деградаційні процеси, виснаження ґрунтів та ін. Такий стан речей викликав потребу розроблення нових і вдосконалення існуючих юридичних механізмів забезпечення охорони довкілля в цілому та окремих його елементів, у тому числі й земельних ресурсів.

Чинна Конституція України закріплює обов'язок держави гарантувати екологічну безпеку й підтримувати екологічну рівновагу на всій її території, долати наслідки планетарної Чорнобильської катастрофи, зберегти генофонд Українського народу. Успішна реалізація названих конституційних приписів можлива лише за умови докладання адекватних зусиль з боку кожного громадянина держави й усього суспільства в цілому. Неабияку роль у цій справі відіграють норми, якими поставлено під охорону довкілля та його складники. Статтею 14 Основного закону земля віднесена до головного національного багатства держави. Зазначений природний об'єкт виступає фундаментом формування природних і природно-антропогенних ландшафтів, вагомим підґрунтям розвитку національної економіки, сфери послуг тощо. Ось чому земельні ресурси потребують якісної й всеохоплюючої охорони, в тому числі й за допомогою заходів, що обмежують спонтанну, шкідливу й суспільно небезпечну людську діяльність, здатну погіршити якісні та кількісні характеристики цього об'єкта природи. Означені заходи мають бути спрямовані на забезпечення захисту земельних ресурсів від негативного антропогенного й техногенного впливу, збереження родючості ґрунтів, підвищення їх продуктивності, використання цих ресурсів відповідно до їх цільового призначення, недопущення

їх забруднення, псування й засмічення шкідливими для життя і здоров'я людей або довкілля елементами, самовільного зайняття земельних ділянок чи їх частин, незаконного заволодіння їх ґрунтовим покривом, здійснення протиправних правочинів щодо земельних ресурсів тощо.

На земельні ресурси як на основний складник довкілля, об'єкт права земельної власності й сільськогосподарської діяльності посилюється негативний антропогенний вплив, особливо небезпечний у випадках їх забруднення шкідливими засобами, псування, незаконного їх вилучення із сільськогосподарського обігу, їх безгосподарського використання тощо. Названі обставини зумовили встановлення кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні винні посягання, що завдають шкоду цьому природному ресурсу. Впливаючи на стан довкілля в цілому і створюючи екологічну небезпеку, такі діяння порушують права й інтереси землевласників і землекористувачів, погіршують економічні показники сільського господарства загалом. Кримінальний кодекс України містить норми, якими передбачено кримінальну відповідальність за низку суспільно небезпечних посягань на земельні ресурси. Це частини 1 і 2 ст. 197-1 «Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво», статті 239 «Забруднення або псування земель», 239-1 «Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель», 239-2 «Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах», 254 «Безгосподарське використання земель». Існують також інші кримінально-правові заборони, якими передбачається відповідальність за посягання як на довкілля в цілому, так і на земельні ресурси, зокрема, якими опосередковано порушуються відносини у сфері охорони, раціонального використання й відтворення земельних ресурсів (наприклад, це кримінальні правопорушення, відповідальність за які передбачено статтями 236 «Порушення правил екологічної безпеки», 237 «Невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення», 240 «Порушення правил охорони або використання надр», 252 «Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду» та ін.). Чинне законодавство містить також інші склади кримінальних правопорушень, розміщені в інших розділах Особливої частини КК, де фігурують земельні ресурси як їх предмет.

Питаннями правової охорони природних ресурсів, у тому числі й земельних, займалися і сьогодні займаються такі вчені, як В. І. Андрейцев, С. Б. Гавриш, Н. С. Гавриш, О. О. Дудоров, Т. В. Корнякова, З. Г. Корчева, В. К. Матвійчук, А. М. Мірошніченко, І. І. Митрофанов, В. Л. Мунтян, П. С. Матишевський, В. О. Навроцький, Б. Г. Розовський, Н. І. Тітова, Ю. С. Шемшученко, М. В. Шульга, а також інші фахівці з кримінального, екологічного, земельного права та криминології.

Окремі аспекти кримінальної відповідальності за посягання на земельні ресурси розкрили у своїх працях В. М. Захарчук, М. В. Кумановський, Р. О. Мовчан, О. С. Олійник, С. М. Ребенко, І. С. Тальянчук, Н. Ю. Цвіркун та ін. Ними виявлено низку дискусійних проблем з одночасною пропозицією вирішення окремих питань.

Окремої уваги заслуговує оцінка якості й ефективності кримінально-правової охорони земельних ресурсів з урахуванням проведення в Україні земельної реформи, спрямованої на зміни в земельних правовідносинах, на перегляд ставлення до земельних ресурсів не тільки як до об'єкта відносин земельної власності й сільськогосподарської діяльності, а й як до елемента довкілля, що знаходиться в постійній взаємодії з усіма іншими елементами єдиної екологічної системи. Одним із правових наслідків такої реформи є криміналізація окремих форм кримінальних практик, спрямована на охорону, раціональне використання й відтворення земельних ресурсів. Водночас країні поки що бракує чітко окресленої та цілеспрямованої державної політики запобігання і протидії злочинності у сфері земельних правовідносин. Вагомим негативним чинником означеного є наявність суттєвих прогалин, багатьох застарілих і практично не діючих норм у галузі забезпечення правопорядку і протидії злочинним проявам у земельних відносинах. Зазначене також зобов'язує вчених-теоретиків і практиків більш ґрунтовно підходити до вирішення наведених вище проблем з метою їх подальшого усунення.

На сьогодні найголовнішою метою держави є деокупація територій, збереження життя, здоров'я громадян, їх власності, збереження та відновлення економічної, енергетичної, соціальної, культурної інфраструктури України. Важливим також є проблеми пов'язані із заподіянням шкоди земельним ресурсам російськими окупантами, притягнення їх до юридичної відповідальності та вирішення питання про відшкодування завданих збитків. У зв'язку з цим Кабінет Міністрів України у своїй постанові за № 326 від 20 березня 2022 року, встановив та затвердив процедуру визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, починаючи з 19 лютого 2014 року (Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 326). Також, у розвиток даного нормативного акту було видано відповідні накази галузевих міністерств, а саме: наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України за № 167 від 04 квітня 2022 року (Про затвердження Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану: наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 04.04.2022 р. № 167) та наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України за № 295 від 18 травня 2022 року (Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 18 травня 2022 р. № 295).

Дійсно, російська агресія спричинила непоправної шкоди як всьому навколишньому природному середовищу (довкіллю) України так й окремим його елементам, зокрема, земельним ресурсам. Означені нормативні акти передбачають та визначають порядок розрахунку розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам державами, органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання

та фізичними особами через забруднення ґрунтів, засмічення земель, допущених унаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану внаслідок їх дій або бездіяльності на усіх землях України незалежно від їх категорій та форм власності, а також визначає процедуру визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації, що включає втрати земельного фонду, а також пов'язану з ними упущену вигоду. При цьому, дія цих документів застосовується для визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам унаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану.

У Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації відбувається окремо за наступними напрямками: 1) людські втрати та пов'язані з ними соціальні витрати; 2) економічні втрати, пов'язані з людськими втратами; 3) військові втрати; 4) втрати, пов'язані із забезпеченням публічної безпеки і порядку, протидії злочинності, забезпеченням безпеки дорожнього руху, забезпеченням недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні, здійсненням пропуску через державний кордон, захистом населення і територій від надзвичайних ситуацій, бойовими діями; 5) соціальний захист ветеранів війни; 6) втрати житлового фонду та об'єктів благоустрою; 7) втрати об'єктів громадських будівель; 8) втрати об'єктів житлово-комунального господарства; 9) шкода, завдана земельним ресурсам; 10) втрати надр; 11) збитки, завдані водним ресурсам; 12) шкода, завдана атмосферному повітрю; 13) втрати лісового фонду; 14) збитки, завдані природно-заповідному фонду; 15) втрати інфраструктури транспорту, інфраструктури (зокрема фізичної) електронних комунікаційних мереж; 16) втрати енергетичної інфраструктури; 17) втрати культурної спадщини; 18) економічні втрати підприємств (крім підприємств оборонно-промислового комплексу), у тому числі господарських товариств; 19) втрати установ та організацій (крім установ та організацій оборонно-промислового комплексу); 20) економічні втрати підприємств оборонно-промислового комплексу, у тому числі господарських товариств; 21) втрати установ та організацій оборонно-промислового комплексу. Як бачимо, самостійним важливим напрямом державної політики у сфері охорони земельних ресурсів України під час російської воєнної агресії є виявлення, встановлення та визначення шкоди, що заподіяна цьому природному ресурсу.

Щодо шкоди, завданої земельним ресурсам збройною агресією та бойовими діями, то вона включає шкоду від пошкодження і знищення родючого шару ґрунту та шкоду, зумовлену забрудненням і засміченням земельних ресурсів. Основними показниками, які оцінюються і безпосередньо впливають на підстави настання юридичної, у тому числі й кримінальної відповідальності, є: 1) витрати на рекультивуацію земель, які були порушені внаслідок бойових дій, будівництво, облаштування та утримання інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік, комунікацій для облаштування державного кордону; 2) збитки, завдані власникам (землекористувачам) земельних ділянок сільськогосподарського призначення; 3) витрати на відновлення меліоративних систем; 4) шкода, завдана ґрунтам та земельним ділянкам внаслідок забруднення ґрунтів речовинами, які негативно впливають на їх родючість та інші корисні властивості; 5) шкода, завдана ґрунтам та земельним ділянкам внаслідок засмічення земельних ділянок сторонніми предметами, матеріалами, відходами та/або іншими речовинами. Саме ці показники характеризують предмет кримінального правопорушення та його об'єктивну сторону.

Відповідно до положення про те, що шкода, завдана земельним ресурсам збройною агресією та бойовими діями представляє собою шкоду від пошкодження і знищення родючого шару ґрунту та шкоду, зумовлену забрудненням і засміченням земельних ресурсів, на перший погляд кримінальна відповідальність має наставати за статтею 239 КК України – «Забруднення або псування земель». Але при всьому цьому, наведену кримінально-правову норму неможливо застосувати до випадків забруднення або засмічення земель через військові дії з наступних причин. По-перше, диспозиція статті 239 КК України передбачає настання кримінальної відповідальності за забруднення або псування земель речовинами, відходами чи іншими матеріалами, шкідливими для життя, здоров'я людей або довкілля, внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля. Відповідно до Методики визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, ґрунти вважаються забрудненими, за умови якщо в їх складі виявлені негативні якісні зміни. При цьому зміни можуть бути зумовлені не тільки появою в зоні аерації нових забруднюючих речовин, яких раніше не було, а і вмістом небезпечних речовин, що перевищує їх гранично допустимим концентрацію. У свою чергу, землі вважаються засміченими, якщо на земельній ділянці наявні сторонні предмети, матеріали, відходи та/або інші речовини без відповідних дозволів, які з'явилися на цій земельній ділянці внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій (Про затвердження Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану: наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 04.04.2022 р. № 167). Тобто тут говориться не про так зване спеціальне забруднення ґрунтів, яке передбачене диспозицією статті 239 КК України, а про загальне забруднення, що передбачене диспозицією статті 52 Кодексу України про адміністративні правопорушення (Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. 8073-X).

Виходячи з того, що по-перше, земельні ресурси є головним елементом довкілля і основним національним багатством країни; по-друге, земельні ресурси, як для України так і для всього світу є частиною світової продовольчої безпеки; по-третє, земельні ресурси є загальним засобом праці і основним засобом виробництва у сільському і лісовому господарстві; по-четверте, земля це певна територія з угіддями, яка виступає

об'єктом права власності, що є основою економічного суверенітету держави; по-п'яте, земельні ресурси, а конкретно земля – категорія політична, яка пов'язана з тим, що це певна територія на якій розташовуються держави яка характеризується межовою визначеністю визнаною цивілізованою міжнародною спільнотою, земельні ресурси підлягають відповідній як міжнародно-правовій так і національно-правовій охороні. Найбільш дійовим видом юридичної відповідальності. Це пов'язано саме з каральною та превентивною функцією закону про кримінальну відповідальність. Відмінністю адміністративно-правових засобів охорони земельних ресурсів від кримінально-правових є те, що останні застосовуються за вчинення найбільш суспільно небезпечних діянь – кримінальних правопорушень (проступків та злочинів) і тягне за собою настання негативних юридичних наслідків – судимість та факт притягнення до кримінальної відповідальності суб'єкта, а норми адміністративного законодавства, пов'язані із притягненням особи до кримінальної відповідальності лише завдають «деяких незручностей» суб'єкту адміністративного правопорушення.

Для реалізації конституційного положення особливої охорони земельних ресурсів (ст. 14 Конституції України) маємо застосовувати найбільш суворий вид юридичної відповідальності до винних у посяганні на цей особливий елемент навколишнього природного середовища (довкілля). Особливо це стосується суб'єктів збройної агресії російської федерації та бойових дій з її боку, за вини яких було спричинено шкоду земельним ресурсам України. Тому чинне національне кримінальне законодавство у цій сфері потребує подальшого вдосконалення. Одним з варіантів цього може бути криміналізація загального забруднення чи псування земель. У цьому випадку диспозиція частини 1 статті 239 КК України може мати такий вигляд: «Псування сільськогосподарських та земель інших категорій й форм власності, забруднення і засмічення ґрунтів небезпечними для людини й довкілля речовинами та матеріалами будь-якого походження, а також відходами». Таким чином відбувається уніфікація об'єктивної сторони цього складу кримінального правопорушення. Відповідальність, у цьому разі, має наступати й у випадку забруднення земель будь-якими речовинами чи матеріалами військового походження, наприклад, паливно-мастильні матеріали з військової техніки, знищена військова техніка, вибухонебезпечні предмети тощо.

Відповідно до Методики визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану під забрудненням ґрунтів розуміють накопичення в ґрунтах речовин, які негативно впливають на їх родючість та інші корисні властивості, а під засміченням земель – наявність на земельній ділянці сторонніх предметів, матеріалів, відходів та/або інших речовин без відповідних дозволів (Про затвердження Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану: наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 04.04.2022 р. № 167). Таким чином у контексті цього нормативного акту, термін «забруднення» так як і «засмічення» означає наслідок. Так як ґрунти вважаються забрудненими, за умови якщо в їх складі виявлені негативні якісні зміни. При цьому зміни можуть бути зумовлені не тільки появою в зоні аерації нових забруднюючих речовин, яких раніше не було, а і вмістом небезпечних речовин, що перевищує їх гранично допустиму концентрацію. Землі вважаються засміченими, якщо на земельній ділянці наявні сторонні предмети, матеріали, відходи та/або інші речовини без відповідних дозволів, які з'явилися на цій земельній ділянці внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій. Визначення обсягу забруднення ґрунтів у кожному випадку є самостійним завданням через різноманітність геоморфологічних, геологічних та гідрологічних умов. За наявності інформації про кількість (об'єм, маса) забруднюючої речовини, яка проникла у певний шар ґрунту, визначаються площа, глибина просочування.

У свою чергу, Законом України «Про державний контроль за використанням та охороною земель», під псуванням земель розуміється порушення природного стану земель, яке здійснюється без обґрунтованих проектних рішень, погоджених та затверджених в установленому законодавством порядку, забруднення їх хімічними, біологічними та радіоактивними речовинами, в тому числі тими, що викидаються в атмосферне повітря, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами, неочищеними стічними водами, порушення родючого шару ґрунту, невиконання вимог встановленого режиму використання земель, а також використання земель у спосіб, що погіршує їх природну родючість (Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 963-IV). А ось тут говориться про процес вчинення, тобто діяння – порушення природного стану земель. Таким чином в одній диспозиції можуть бути терміни, що характеризують і суспільно небезпечне діяння, і суспільно небезпечний наслідок.

В основному диспозиції кримінально-правових норм про захист якісного стану ґрунтового покриву та земель взагалі носять бланкетний характер. Тому термінологічною особливістю у диспозиціях кримінально-правових норм, якими передбачена відповідальність за посягання на земельні ресурси є те, що значення діяння і наслідку в різних нормативних актах розуміється по-різному. Але за своєю суттю усі терміни (забруднення, засмічення, псування, знищення родючого шару ґрунту тощо) означають в основному суттєве погіршення якісних біогеохімічних показників земель, їх ґрунтового покриву, що унеможливує подальше його використання у господарській діяльності, а також суттєво впливає на стан усього довкілля і відповідно на стан здоров'я людини її рівень народжуваності та тривалість життя. Тому, як вбачається, оптимальним буде уніфікація самого визначення суспільно небезпечного діяння та його наслідку за яке має наставати кримінальна відповідальність за посягання на земельні ресурси України. У тому числі й в умовах безпідставної жорстокої військової російської агресії. Як варіант, це може бути визначення одного терміну, що означає суттєве погіршення якісних біогеохімічних показників земельних ресурсів, що негативно впливають на стан інших елементів довкілля та загальний стан навколишнього природного середовища, а також суттєво впливає

на стан здоров'я людини її рівень народжуваності та тривалість життя. Наприклад, «дії, що суттєво погіршують якісні біогеохімічні показники земельних ресурсів, які негативно впливають на стан інших елементів довкілля та загальний стан навколишнього природного середовища, а також суттєво впливають на стан здоров'я людини її рівень народжуваності та тривалість життя». Але треба наголосити, що ця пропозиція є експериментальною та відкритою для подальшої дискусії.

Висновки. Системний аналіз чинного земельного законодавства, свідчить що воно потребує як найшвидшого так і всебічного вдосконалення. Йдеться про законодавче унормування ефективного механізму охорони земельних ресурсів, які оголошені основним національним багатством на конституційному рівні, що має перебувати під особливою охороною держави. Одним з найефективніших засобів охорони земельних ресурсів від протиправних посягань є встановлення кримінальної відповідальності. Найбільш актуальним, як вбачається, в умовах воєнної агресії з боку такого терористичного угруповання як росія. Ми усвідомлюємо існуючі складнощі притягнення до юридичної відповідальності представників країни-агресора, але має працювати принцип притягнення до відповідальності за вчинені правопорушення незалежно від національної, державної приналежності суб'єкта і часу його вчинення.

Як вбачається, оптимальним варіантом розв'язання проблеми охорони земельних ресурсів, їх біогеохімічних показників від суспільно небезпечних посягань, є вдосконалення кримінальної відповідальності за такі діяння. Зокрема, уніфікація диспозиції статті 239 КК України, а саме, об'єднання термінів забруднення, псування, засмічення тощо, універсальним визначенням: «дії, що суттєво погіршують якісні біогеохімічні показники земельних ресурсів, які негативно впливають на стан інших елементів довкілля та загальний стан навколишнього природного середовища, а також суттєво впливають на стан здоров'я людини її рівень народжуваності та тривалість життя».

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>.
4. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану : наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 04.04.2022 р. № 167. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#Text>.
5. Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 18.05.2022 р. № 295. URL: <https://minagro.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodiki-viznachennya-shkodi-ta-zbitkiv-zavdanih-zemelnomu-fondu-ukrayini-vnaslidok-zbrojnoyi-agresiyi-rosijskoyi-federaciyi>.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
7. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 963-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text>.

References:

1. Zemelnyi kodeks Ukrainy [Land Code of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 25.10.2001 r. № 2768-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
2. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal codex of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Pro zatverdzhennia Poriadku vyznachennia shkody ta zbytkiv, zavdanykh Ukraini vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii [On the approval of the Procedure for determining damage and losses caused to Ukraine as a result of the armed aggression of the Russian Federation]: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20.03.2022 r. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>.
4. Pro zatverdzhennia Metodyky vyznachennia rozmiru shkody zavdanoi zemli, gruntam vnaslidok nadzvychainykh sytuatsii ta/abo zbroinoi ahresii ta boiovykh dii pid chas dii voiennoho stanu [On the approval of the Methodology for determining the amount of damage caused to land and soil as a result of emergency situations and/or armed aggression and hostilities during martial law] : nakaz Ministerstva zakhystu dovkillia ta pryrodnykh resursiv Ukrainy vid 04.04.2022 r. № 167. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#Text>.
5. Pro zatverdzhennia Metodyky vyznachennia shkody ta zbytkiv zavdanykh zemelnomu fondu Ukrainy vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii [On the approval of the Methodology for determining damage and losses caused to the land fund of Ukraine as a result of the armed aggression of the Russian Federation]: nakaz Ministerstva aharnoї polityky ta prodovolstva Ukrainy vid 18.05.2022 r. № 295. URL: <https://minagro.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodiki-viznachennya-shkodi-ta-zbitkiv-zavdanih-zemelnomu-fondu-ukrayini-vnaslidok-zbrojnoyi-agresiyi-rosijskoyi-federaciyi>.
6. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Ukraine on administrative offenses] : Zakon Ukrainy vid 07.12.1984 r. 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
7. Pro derzhavnyi kontrol za vykorystanniam ta okhonoioiu zemel [About state control over the use and protection of land] : Zakon Ukrainy vid 19.06.2003 r. № 963-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text>.